

ЄВГЕНІЯ МОРОЗ,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (03680, м. Київ, просп. академіка Глушкова, 4д)

YEVHENIIA MOROZ,

Candidate of Sciences in Sociology, Associate Professor at the Department of Theory and History of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv (4d, acad. Hlushkova avenue, Kyiv, 03680)

morozeo1@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2618-3541>

МАРИНА СОБОЛЕВСЬКА,

доктор соціологічних наук, доцент кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (03680, м. Київ, просп. академіка Глушкова, 4д)

MARYNA SOBOLEVSKA,

Doctor of Sciences in Sociology, Associate Professor at the Department of Theory and History of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv (4d, acad. Hlushkova avenue, Kyiv, 03680)

msobolevska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5544-3883>

ТЕТЯНА ЧЕРВІНСЬКА,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (03680, м. Київ, просп. академіка Глушкова, 4д)

TETIANA CHERVINSKA,

Candidate of Sciences in Sociology, Associate Professor at the Department of Theory and History of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv (4d, acad. Hlushkova avenue, Kyiv, 03680)

chervinta@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5054-0206>

Цитування: Мороз, Є., Соболевська, М., Червінська, Т. (2021). Використання активних методів викладання соціологічних дисциплін в умовах дистанційного навчання. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 4, 129–142, <https://doi.org/10.15407/sociology2021.04.129>.

Використання активних методів викладання соціологічних дисциплін за умов дистанційного навчання

Постановка проблеми. Реформування системи вищої освіти в Україні пов'язане як з її інтеграцією до європейського освітнього та дослідницького середовища, зміною публічного фінансування освіти та управління вищими навчальними закладами, так і з трансформацією самого змісту освітніх практик. Цей процес дослідники позначають по-різному: як перехід від предметно- до студентоцентрованого навчання [Смислові перспективи, 2015: с. 185] або від традиційної парадигми викладання до парадигми навчання [Barr, 1995] і т.ін. Студентоцентроване навчання передбачає значне розширення прав та можливостей студентства, воно спрямоване на формування практичних фахових навичок та компетентностей і реалізується, зокрема, через постійне вдосконалення відомих і пошук нових навчальних підходів, методик та технологій, спрямованих на підвищення ефективності освіти.

Виклики, які постали перед системою вищої освіти, у зв'язку з пандемією COVID-19 створюють додаткові напруження і ще більше актуалізують необхідність адаптації до нової реальності, стимулюючи трансформації освітніх практик. Вищі навчальні заклади в усьому світі вимушені переходити на дистанційне або змішане навчання, змінювати форми викладання, розширювати віртуальні формати комунікації та співпраці. Експерти констатують грандіозні зміни, зумовлені глобальною пандемією, та прогнозують домінування дистанційної й онлайнної форм навчання, що означає «радикальну зміну методик, дидактичних та психологічних моделей викладання та розвиток цифрової педагогіки» [Людина мережева, 2020].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми студентоцентрованої освіти та використання активних методів викладання та навчання дискутуються в численних зарубіжних [Майкова, 2009; Маликова, 2002; Сорокіна, 2005; Шаронова, 2003; Richard, 1988; Barr, 1995] та вітчизняних публікаціях [Нетрадиционные методы преподавания, 2001; Социология в аудитории, 2003; Социология в аудитории, 2004; Смислові перспективи, 2014; Сорока, 2014]. Зокрема Роберт Р. Бар та Джон Таг розглядають зміни, що відбуваються в системі вищої освіти, в категоріях переходу до парадигми навчання, яка за цілями, структурою, критеріями успішності та продуктивності істотно відрізняється від традиційної парадигми викладання [Barr, 1995]. У «парадигмі навчання», метою якої є набуття знань, вмінь та навичок, котрі допоможуть студентству ефективно реалізувати власні професійні та індивідуальні цілі, технології навчання постійно апробуються та вдосконалюються. Тут викладацтво та студентство поділяють відповідальність — вони разом визначають цілі та спільно працюють над успішною реалізацією їх. Якщо в навчальному закладі, який працює в координатах парадигми викладання, структури освітніх програм та дисциплін є незмінними, у парадигмі навчання вони стають предметом обговорень та дискусій, тут підтримуються будь-які дійові методи й постійно відбувається пошук та моніторинг засобів, які забезпечують більш успішне навчання. У парадигмі навчання підвищення продуктивності

освіти, покращення результатів навчання уможливорюються, зокрема, й завдяки використанню активних методів викладання та навчання.

Щодо проблем вищої освіти, зумовлених глобальними наслідками пандемії COVID-19, дослідження міжнародних освітніх інституцій засвідчують її істотний вплив на викладання та навчання майже в усіх вищих навчальних закладах світу [IAU Global Survey, 2020; Public Funding Observatory, 2020; Rumbley, 2020]. Окрім технічних труднощів, скорочення міжнародної академічної мобільності, обмежень щодо дистанційного навчання в певних галузях знання (медицина, ветеринарія, музика, дизайн тощо), представники закладів вищої освіти вказують на складності застосування наявних педагогічних методик в онлайн-викладанні [Rumbley, 2020].

Вітчизняні дослідження адаптації закладів вищої освіти України до дистанційного навчання за умов пандемії COVID-19 допомагають з'ясувати проблеми та труднощі, якими супроводжується цей вимушений перехід¹ [Червінська, 2020]. Зокрема, на проблеми, пов'язані з якістю навчання, спричинені переходом на дистанційне навчання, вказують близько третини опитаних викладачів та студентів (відповідно 33,8% та 35,7%). Серед головних проблем, які вплинули на якість навчання, викладацтво називає ускладнення комунікації зі студентством (42,8%), погіршення рівня засвоєння матеріалу (36,4%), складності оцінювання (34,6%), недостатню адаптованість навчальних методик (32%) та певних дисциплін (29%) до дистанційного навчання. Студентство також відзначає погіршення рівня засвоєння матеріалу (43%) та проблеми з адаптацією певних галузей знань до дистанційного навчання (43,5%) і скаржиться на брак спілкування та уваги викладачів до потреб студентів (33,9%) [Червінська, 2020: сс. 124–126].

Серед можливостей та переваг, які створює формат дистанційного навчання, викладацтво передусім вказує на його стимулювальну функцію — необхідність оволодіння новими інструментами та засобами, які надають платформи дистанційного навчання (70,6%), ширші можливості для використання візуалізацій, які сприяють ліпшому засвоєнню матеріалу (48,7%) та повторення лекційних матеріалів в аудіо- чи відеозапису (46,5%). До переваг дистанційного навчання студентство, як і викладацтво, відносить наявність можливості, в тому числі повторної, прослухати лекційні матеріали в будь-який зручний час (50,3%), хоча більш пріоритетними для студентів є економія часу та коштів (59%), а також можливість працювати у більш зручних умовах (57,9%) [Червінська, 2020: с. 128].

---

1 У статті подано результати онлайн-опитування, проведеного в межах проекту № 2020.01/0256 Національного фонду досліджень України «Фінансова стабілізація класичних університетів в умовах прояву глобальних наслідків пандемії COVID-19» в листопаді–грудні 2020 року. Збирання інформації відбувалося на платформі Limesurvey в період з 06.11.2020 по 15.12.2020. Було отримано 269 завершених відповідей за цільовою групою викладачів та 1023 завершені відповіді за цільовою групою студентів ЗВО України. В опитуванні взяли участь викладачі та студенти ЗВО різних регіонів України (Києва, Харкова, Ужгорода, Одеси, Львова, Чернівців, Дніпра).

Як бачимо, головні суб'єкти освітнього процесу усвідомлюють як проблеми та труднощі, що супроводжують дистанційне навчання і потребують розв'язання, так і нові продуктивні можливості, серед яких опанування та випробування нових інструментів та засобів, що забезпечують навчальний процес, більша гнучкість навчання, зростання інновацій у педагогіці викладання та розширення можливостей викладання та навчання на відстані.

Отже, актуальною проблемою сучасної вищої освіти за умов пандемії COVID-19 стає розроблення та застосування ефективних у дистанційному навчанні методів, прийомів та технік. При цьому не менш важливим залишається дотримання принципів та методів активного навчання, які стимулюють пізнавальну діяльність студентів, збільшують результативність навчання, включеність та зацікавленість аудиторії, рівень засвоєння знань та навичок, а також їх використання на практиці. Опосередковування навчання різноманітними технічними засобами в дистанційних умовах, викликаних ситуацією введення карантинних заходів у зв'язку із пандемією COVID-19, привносить свою специфіку у використання активних методик.

Формат дистанційного навчання активно розвивався і до введення карантинних обмежень. Особливістю такого формату є акцент на збільшенні самостійної роботи студентства, формування вмінь та навичок самостійно здобувати необхідні знання і застосовувати їх у реалізації практичних завдань з використанням сучасних технологій. Іншою важливою характеристикою дистанційного навчання є його технологічне підґрунтя, що передбачає використання комп'ютерної техніки, відповідного програмного забезпечення, комп'ютерних телекомунікацій, новітніх інформаційних технологій і т.ін. Це формує запит на відповідні вміння та навички учасників освітнього процесу: інформаційну та цифрову грамотність, адаптивність, гнучкість, психологічну готовність до онлайн-комунікації та навчання, креативність, мотивування до самонавчання тощо. Отже, сам формат дистанційного навчання стимулює до перегляду традиційних методів та методик викладання, а також усвідомлення та включення змін щодо форми комунікації учасників освітнього процесу з урахуванням орієнтації на роль практичної складової у навчанні, зосередження уваги на розвитку комунікативних навичок, групової та командної взаємодії.

Введення карантинних заходів стало точкою неповернення, коли викладацька спільнота зрозуміла не лише необхідність, а й невідворотність переходу на навчання з використанням дистанційних технологій. Якщо раніше лише окремі викладачі у закладах вищої освіти України використовували у навчальному процесі мультимедійні пристрої, готували презентації, переводили свої методичні розробки у цифровий формат, працювали з освітньою платформою «Moodle», активно залучаючи новітні технології дистанційного навчання в освітній процес, то в умовах карантину такий перехід став вимушеним та обов'язковим для всіх. І це продемонструвало неготовність освітньої спільноти до переходу навчання в іншу площину, вивело викладачів із зони відносного комфорту, викликало серйозні труднощі як в аспекті опанування нових інформаційних технологій, так і в сенсі перегляду традиційних форм аудиторної роботи зі студентством.

Разом із цими труднощами вимушеного переходу відбулася актуалізація проблеми формату дистанційного навчання. І це не тільки питання матеріально-технічного характеру, пов'язані з можливістю доступу до новітніх технологій учасників освітнього процесу, а й специфічні методичні питання, що передбачають переведення сформованих цілей навчання, у тому числі й активізації та мотивації студентської аудиторії до регулярної самостійної роботи, в онлайн-новий формат.

Відповідно, *метою* статті є обґрунтування специфіки використання активних методів викладання соціологічних дисциплін в умовах дистанційної та змішаної форм навчання.

Виклад основного матеріалу

Особливістю викладання соціологічних дисциплін теоретичного спрямування є їхній фундаментальний характер, що формує у студентства молодших курсів бакалаврату необхідний теоретико-пізнавальний та концептуальний базис для засвоєння у подальшому більш спеціалізованого та професійно-орієнтованого матеріалу. Окрім того, засвоєння поняттєво-категоріального апарату соціологічної теорії формує фахове професійне «мовлення», що є необхідною умовою формування соціологічного мислення та уяви майбутнього фахівця із соціології. Означене пояснює загальну складність теоретичних дисциплін, їх часті абстрактний характер та насиченість раніше незнайомими термінами, як спеціалізованими, так і загальноосвітніми.

Складність сприйняття «на слух» абстрактних положень та умовиводів вимагає переосмислення традиційних методик подання матеріалу; одним зі стимулів до цього в ситуації проголошення карантинних заходів, викликаних пандемією COVID-19, є вимушений перехід викладання у вищій школі до засобів синхронної та асинхронної дистанційної комунікації (так, на факультеті соціології КНУ імені Тараса Шевченка такий перехід було здійснено на базі онлайн-платформ KNU Education Online, Google Meet, Google Classroom, Zoom, Skype та ін.). Водночас широкі можливості візуалізації та презентації матеріалів, а також паралельне залучення ігрових методик дають змогу частково подолати труднощі дистанційного викладання та спілкування зі студентством, що є об'єктивним наслідком унеможливлення ведення діалогу у звичному форматі віч-на-віч. Неконтрольований елемент анонімності, що виникає під час дистанційної комунікації, посилює відчуття деперсоніфікації та, як наслідок, послаблює соціальні зв'язки як у контактах «викладач/ка — студент/ка», так і в середовищі студентської аудиторії. Особливого впливу це набуває серед студентів 1 курсу бакалаврату, процес адаптації яких до умов навчання у вищій школі стає фактично позбавленим можливості формування інгрупових соціальних характеристик в межах студентської групи та загалом студентської ідентичності у традиційному розумінні. Відповідно й ефективність відтворення неформальних (прихованих) функцій навчання (формування дружніх зв'язків; навички співпраці в колективі, вміння домовлятися та узгоджувати власні потреби з агентами освітнього процесу, дозвілєвої активності тощо) в університеті значно знижується, що може впливати й на якість надання освітніх послуг загалом.

З огляду на означене, широке та різноманітне використання дієвих методів активного викладання за умов дистанційної комунікації стає необхідним елементом протидії соціальним наслідкам глобальної пандемії COVID-19.

Значної ефективності щодо засвоєння матеріалу як у площині активізації мислительної роботи, так і в сенсі формування зв'язків «студент/ка — викладач/ка», «студент/ка — інші студенти/ки» набувають *ігрові методики* [Шаронова, 2003]. Так, елементом перевірки рівня засвоєння опрацьованого при підготовці до семінару матеріалу можуть бути запропоновані студентам індивідуальні або ж колективні *ігри-змагання*, що зручно та ефективно проєктувати на базі таких платформ, як kahoot.it, triventy.com, quizizz.com, jeopardylabs.com та baamboozle.com. Зокрема, ресурсні можливості сайта kahoot.it¹ створюють умови для динамічного та стимулювального індивідуального змагання з урахуванням чинника розрахунку часу. Як приклад використання цієї платформи може слугувати розроблена онлайн-гра з дисципліни «Сучасні соціологічні теорії»², де учасникам після реєстрації в мережі пропонують оцінити перелік тверджень, які правильно чи хибно характеризують стан та тенденції розвитку соціології на сучасному етапі (наприклад, «мультипарадигмальність», «відмова від доробку класиків», «акцент на міждисциплінарних дослідженнях», «нове переосмислення еволюціонізму» та ін.). Щодо кожної з позицій поданих на екрані студентам в рамках обмеженого часу (15–20 секунд) необхідно оцінити, правдиве це твердження чи ні, натиснувши відповідну кнопку («true» або «false»). Функціонал програми дає змогу привернути увагу аудиторії візуальним та аудіо-супроводом, а також формує рейтинг результатів гравців з врахуванням не лише коректності, а й швидкості надання відповіді. Викладач, що керує перебігом онлайн-змагання, може за потреби призупиняти гру, коментуючи відповіді аудиторії та пояснюючи незрозумілі моменти. Специфікою використання такого ресурсу, щоправда, є необхідність використання студентством додаткового технічного девайса з підключенням до інтернету (наприклад, смартфона).

Ігрові платформи jeopardylabs.com³ та baamboozle.com⁴ позбавлені такої особливості, що подекуди може стати перешкодою для залучення студентської групи загалом. У випадку використання цих платформ викладач є єдиним технічним модератором, студенти можуть лише усно озвучувати власний вибір із запропонованих тематичних категорій питань чи завдань, згрупованих за певними критеріями (наприклад, рівень складності, змістове спрямування або ж випадковий вибір). Яскравий та кольоровий інтерфейс цих навчальних платформ, який викладачі можуть тематично наповнити ілюстраціями та, за потреби, й музичним оформленням, сприяє формуванню під час заняття неформальної атмосфери дружнього спілкування, яким, вважаємо, цілком доречно час від часу урізноманітнювати традиційний формат академічної співпраці.

1 <https://kahoot.it/>

2 <https://create.kahoot.it/details/41409b20-a553-4a5c-98a0-3d9f7db88cd7>

3 <https://jeopardylabs.com/>

4 <https://www.baamboozle.com/>

Іншим ефективним різновидом проведення семінарського чи практичного заняття може бути така ігрова методика, як *рольова дискусія* (знайома студентам зі шкільних років, оскільки має деякі споріднені характеристики з методикою *дебатів*), що спонукає присутніх студентів на підставі попередньо опрацьованого матеріалу висловити власну думку з певної позиції. Так, значну ефективність продемонструвало проведення в межах дисципліни «Історія соціології» у формі рольової дискусії за темою «Концепції ідеальних форм суспільного устрою у працях Томаса Мора «Утопія» і Томазо Кампанелли «Місто Сонця»». Згідно із завданням студентській групі необхідно поділитися на дві команди, перша повинна прочитати текст «Утопії» Т. Мора та захищати його уявлення щодо описаної у книзі найкращої та найбільш ефективної форми суспільного устрою, що стосується різних суспільних елементів (розподіл робочого дня; відносини у родині; роль рабів та ін.). Підтримуючи ідеї Т. Мора, студенти водночас виступають критиками ідей Т. Кампанелли, викладених у «Місті Сонця». Друга команда, відповідно, діє навпаки — описує переваги ідеального суспільства Т. Кампанелли, звертаючи водночас увагу на недоліки та вади соціального устрою за Т. Мором. У межах виконання цього завдання студентство виступає у ролі уявних жителів острова Утопія чи міста Сонця. Такий формат обговорення напрацьовує навички аргументування певних тез і позицій та опонування (заперечення) контрпозиціями. У форматі дистанційного навчання цю методику можна досить ефективно застосовувати на основі онлайн-платформ, де наявна функція розведення аудиторії у різні сесійні зали («breakout rooms») для обговорення певного питання в межах команди.

Іншою дієвою методикою стимулювання інтересу студентства до участі у занятті є *рольова гра*, в межах якої процес засвоєння матеріалу відбувається в координатах зміни усталеної ролі «студента/ки», що сприяє психологічному переорієнтуванню свідомості й подоланню бар'єра дистанційного спілкування. Значну ефективність така методика виявляє у процесі групової дискусії довкола певного теоретичного блоку, коли викладач/ка пропонує учасникам на основі прочитаного матеріалу сформулювати та озвучити питання до аудиторії з подальшим модеруванням з боку автора питання процесу обговорення (тобто студентіві потрібно обрати, кому саме надати слово; проконтролювати точність відповіді; за потреби надати можливість для доповнень і наприкінці підбити підсумок щодо повноти відповідей на запитання). Фактично впродовж певного часу студент/ка виконує функції викладача/ки. Власне, така методика поряд з означеними вище перевагами сприяє набуттю навичок коректного формулювання запитань до слухачів. Як приклад можна навести досвід проведення семінарського заняття з теми «Кодекс професійної етики соціолога» — базові положення та специфіка використання у практичних ситуаціях» (дисципліна «Історія соціології в Україні»). Під час проведення цього заняття студенти мають запропонувати практичну ситуацію, що стосується діяльності соціолога — проблему або дилему, розв'язання якої було описано в положеннях Кодексу професійної етики соціолога (наприклад, «Читаючи соціологічний журнал 2010 року видання, я помітив факт плагіату в одній зі статей. Чи є це порушенням?

Якщо так, то чи могу я звернутися до Комісії з професійної етики САУ із заявою про це?») [Історія соціології в Україні, 2020: с. 30].

Наведений вище приклад є не лише змістовою ілюстрацією, а й уявляє можливість втілення принципу зв'язку *теорії та практики* у вищій освіті. Справді, в межах викладання теоретичних дисциплін реалізація цього положення передбачає ретельне розроблення методичних прийомів. Так, обговорення актуальних кейсів «із життя» (як-от, демонстрація на прикладі карантинних обмежень реальних втілень таких феноменів, як аномія, паніка та чутки, адаптація чи реалізація положень «теореми Томаса»); аналіз вчинків героїв літературних творів чи кінофільмів (обговорення, яким типом дії, згідно з Вільфредо Парето, можна описати розрив стосунків Джейн Ейр з Едвардом Рочестером у романі Ш. Бронте «Джейн Ейр») та відеороликів (перегляд промови Адольфа Гітлера як ілюстрація харизматичного типу панування за Максом Вебером); прив'язка проведених занять до певних знакових подій чи свят в Україні та світі (наприклад, проведення занять з теми «Соціологічні погляди Михайла Драгоманова» доцільно за можливості приурочити до 1 жовтня, дня українського соціолога, свята, історично прив'язаного до внеску у розвиток вітчизняної соціології М. Драгоманова) сприяє усвідомленню студентством можливостей практичного використання здобутих знань і водночас нівелює відчуття відірваності теоретичних положень від реальності «за вікном, тут і зараз».

Водночас такого роду методики допомагають студентам ліпше зрозуміти сутність абстрактних положень і термінів та складність (або й неможливість) чіткого увідповіднення їх конкретним реальним випадкам (те, що М. Вебер формулював через термін «ідеальний тип», демонструючи інструментальну функцію теоретичних конструктів). Так, у процесі обговорення питання «до якого типу самогубства за Емілем Дюркгаймом можна віднести смерть Джульєтти?» (п'єса В. Шекспіра «Ромео та Джульєтта») студенти приходять до розуміння неможливості єдиної однозначної відповіді на таке питання, адже феномени повсякденної реальності постають як поєднання попередньо описаних дослідником рис, а отже, певна концепція радше є площиною для фахового обговорення, пропонуючи концептуальну систему координат для дискусії та означуючи відповідний поняттєвий апарат.

Дистанційна комунікація створює сприятливі можливості для широкого використання методик *проекткування* у навчанні, які є, зокрема, частиною компетенцій та навичок студентів освітньої програми «Соціальні технології». Зокрема, в межах викладання дисципліни «Соціологічні теорії міста та урбанізації» передбачено тематичні блоки, метою яких є презентування аудиторії моделей реструктурування соціального простору міста відповідно до засадничих положень концепцій сучасних архітекторів. Так, студентству в межах групової роботи пропонують на основі сервісів мап для сумісного користування (наприклад, ArcGIS Online, Google Maps або ж Bing Maps) здійснити реконструювання знайомого для всіх місця перебування — корпусу, де розміщений факультет соціології, та прилеглої до нього території, віртуально «розташувавши» необхідні для реалізації певної мети об'єкти (пам'ятники, лави, елементи освітлення, пункти харчування, зелені насадження тощо). Ключовим елементом внесення змін

до певного соціального простору має бути чітко окреслена мета пропонованої практичної роботи, наприклад привабити абітурієнтів для вибору навчання у зазначеному місці, сформувавши чи посилюючи професійну ідентичність спільноти соціологів, створити привабливі можливості для перебування у цьому місці задля формування дружніх соціальних зв'язків між студентами, відрадити від перебування на цій території девіантні спільноти та ін.

Метод *ілюстрації та демонстрації* як доповнення до словесного пояснення викладача під час лекції був необхідним елементом подання матеріалу і до введення обмежень на безпосереднє спілкування. Вочевидь, дистанційні комунікації створюють можливості ширшого використання онлайн-ресурсів для ілюстрування пропонованих до обговорення тематичних блоків, перевагою яких є можливості активного залучення студентського загалу до процесу презентування викладачем відповідних методичних інструментів. Так, використання інтерактивної платформи для створення онлайн-презентацій *mentimeter.com* передбачає можливість активного долучення присутніх на занятті студентів до процесу подання лекційного матеріалу у такі способи, як колективне створення хмари слів, відкритих та закритих онлайн-опитувань, голосувань, вікторин тощо. Цей онлайн-сервіс сприяє розв'язанню поширеної проблеми переважно пасивної участі студентства під час прослуховування лекційного матеріалу, передбачаючи можливість максимізації їхнього включення.

Висновки

Глобальна пандемія COVID-19 поставила перед освітньою системою нові проблеми та виклики. Вимушений перехід до дистанційного навчання певною мірою пришвидшив тенденції, що назрівали в системі освіти останніми десятиліттями. Серед них особливо примітною і відповідною викликам часу стала диджиталізація повсякденного життя та технічне опосередкування комунікаційних процесів, у тому числі в системі освіти. Передумови для переходу до використання дистанційних технологій навчання (йдеться не лише про суто технічне, матеріальне забезпечення такого переходу, а й про навички як викладацтва, так і студентства та їхнє вміння працювати із необхідним програмним забезпеченням — про цифрову грамотність), адаптованість традиційних навчальних методик та організації навчального процесу до застосування у ситуації технічно опосередкованої комунікації — ці та багато інших питань і проблем постають перед освітянами і потребують в умовах глобальної пандемії негайного розв'язання. При цьому важливим для викладацтва залишається дотримання стандартів якості надання освітніх послуг, що значно ускладнюється в разі відсутності розуміння специфіки та проблем технічного опосередкування взаємодії учасників освітнього процесу.

Крім традиційних методичних аспектів викладання професійно-орієнтованих дисциплін, актуалізуються питання цифрової компетентності викладачів і студентів. Так, за результатами дослідження «Цифрова грамотність населення України», проведеного Міністерством цифрової трансформації України у 2019 році [Цифрова грамотність, 2019], майже 62% респондентів у віковій категорії від 10 до 17 років демонструють рівень володіння цифровими навичками,

вищий за середній. Результати іншого дослідження «Індекс медіаграмотності українців», проведеного 2021 року на замовлення ГО «Детектор медіа» [Індекс медіаграмотності, 2021], вказують на те, що 96% представників вікової групи 18–25 років щодня або майже щодня користуються інтернетом та демонструють найвищий рівень медіаграмотності (цифрової компетентності) порівняно з іншими віковими групами (15% та 52% — високий та вищий за середній рівень відповідно). Отже, дані досліджень вказують на те, що потенційно молодіжна аудиторія загалом готова до викликів переходу на дистанційне навчання і долання суто технічних проблем опосередкованої цифровими засобами комунікації. Проте це не відкидає інших, методичних труднощів викладання та навчання.

Використання активних форм викладання фахових дисциплін обґрунтовується необхідністю не лише отримувати певне знання, а й вмінні застосовувати це знання у конкретних ситуаціях, формувати готовність студентів до самостійного пошуку необхідної інформації, до самоосвіти та розширення можливостей професійного зростання. Застосування розглянутих навчальних методик, метою яких є активізація роботи аудиторії (рольові дискусії та ігри, проектування, ілюстрації та демонстрації), за умов дистанційного навчання має свою специфіку, а їх реалізація відбувається через опосередкування та за допомоги різноманітних онлайн-платформ (наприклад, [mentimeter.com](https://www.mentimeter.com), [kahoot.it](https://www.kahoot.it), [triventy.com](https://www.triventy.com), [quizizz.com](https://www.quizizz.com), [jeopardylabs.com](https://www.jeopardylabs.com) та [baamboozle.com](https://www.baamboozle.com)), які створюють умови для максимального включення і залучення студентської аудиторії до навчального процесу, використовуючи способи динамічного та стимулювального індивідуального змагання.

Отже, традиційні методики активізації роботи з аудиторією переосмислюються і доповнюються з урахуванням особливостей дистанційного навчання. Рух у цьому напрямі, викликаний вимогами часу, здійснюється шляхом проб і помилок, пошуку альтернативних варіантів, випробовування новітніх або оновлених методик, що вимагає постійної рефлексії стосовно переваг та недоліків їх застосування. Усе це створює нові виклики для педагогічної діяльності викладацтва, тож обмін досвідом, обговорення та дискусії з приводу шляхів і способів розв'язання цих проблем надають безцінний матеріал, що допомагає в організації навчального процесу.

Джерела

Індекс медіаграмотності українців (2021). Отримано з: https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/186435/UA_REPORT_MEDIALITERA%D0%A1Y_INDEX-DM.pdf

Ковалева, І.Д. (ред.), Горбач, А.Н., Редько, О.А., Сорока, Ю.Г. (2001). *Нетрадиционные методы преподавания социологии*. Харьков: Издательский Центр Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина.

Людина мережева і «закрите» майбутнє: соціологи про світ після пандемії (2020). Отримано з: <http://surl.li/mhct>

Майкова, Э.Ю., Блохина, М.В., Григорьев, Л.Г. (2009). Проблемы активного обучения социологии. *Социологические исследования*, 10, 136–143.

Маликова, Н.Р. (2002). О некоторых инновационных методах преподавания социологии. *Социологические исследования*, 2, 120–123.

Мороз, Є.О. (2020). *Історія соціології в Україні: навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності 054 Соціологія*. Отримано з: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/nmk_moroz.pdf

Смислові перспективи навчання/вивчення соціології: студентоцентрирована освіта (2014). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 185-203.

Сорока, Ю. (2014). Практикуючи студентоцентризовану освіту: діагностичні аспекти студентських очікувань. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, 32 (1101), 190-194.

Сорокіна, Н. (2005) Об инновационных методах в преподавании социологических курсов. *Социологические исследования*, 8, 120-123.

Социология в аудитории: искусство преподавания (2003). Харьков: Издательский Центр Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина.

Социология в аудитории: искусство коммуникации (2004). Харьков: Издательский Центр Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина.

Цифрова грамотність населення України (2019). Отримано з: <https://egap.in.ua/projects/doslidzhennia-tsyfrovoi-hramotnosti-ukraintsiv/>

Червінська, Т.Г., Петленко, Ю.В. (2020) Проблеми та виклики дистанційного навчання у вищій освіті України під час пандемії COVID-19. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 27, 123-129.

Шаронова, С.А. (2003). Игровые ситуации в преподавании социологии. *Социологические исследования*, 2, 130-135.

Barr, R.B., Tagg, J. (1995). From Teaching to Learning — A New Paradigm for Undergraduate Education. *Change*, November/December. Отримано з: <https://www.esf.edu/openacademy/tlc/documents/FromTeachingToLearningANewParadigmforUndergraduateEducation.pdf>

IAU Global Survey on the Impact of COVID-19 on Higher Education around the World (2020). Отримано з: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid19_and_he_survey_report_final_may_2020.pdf

Public Funding Observatory 2020/2021 Part 1: Financial and economic impact of the Covid-19 crisis on universities in Europe (2020). Отримано з: <https://eua.eu/resources/publications/944:public-funding-observatory-2020-2021.html>

Richard, M. (1988). Felder learning and teaching styles in engineering education. *Engineering Education*, 78 (7), 674–681.

Rumbley, L. *Coping with COVID-19: International higher education in Europe* (2020). Отримано з: <https://www.eaie.org/our-resources/library/publication/Research-and-trends/Coping-with-COVID-19-International-higher-education-in-Europe.html#>

Отримано 05.07.2021

References

Barr, R.B., Tagg, J. (1995). From Teaching to Learning — A New Paradigm for Undergraduate Education. *Change*, November/December. Отримано з: <https://www.esf.edu/openacademy/tlc/documents/FromTeachingToLearningANewParadigmforUndergraduateEducation.pdf>

Chervinska, T., Petlenko, Y. (2020). Problems and challenges of distance learning in higher education in Ukraine during the COVID-19 pandemic. [In Ukrainian]. *Current Problems of Philosophy and Sociology*, 27, 123-129. [=Червінська 2020]

Digital literacy of the population of Ukraine (2019). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://egap.in.ua/projects/doslidzhennia-tsyfrovoi-hramotnosti-ukraintsiv/> [=Цифрова грамотність 2019]

IAU Global Survey on the Impact of COVID-19 on Higher Education around the World (2020). Отримано з: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid19_and_he_survey_report_final_may_2020.pdf

Kovaleva, I.D. (Ed.), Gorbach, A.N., Red'ko, O.A., Soroka, J.G. (2001). *Non-traditional methods of teaching sociology*. [In Russian]. Kharkov: V.N. Karazin National University of Kharkiv. [=Ковалева 2001]

Moroz, Y.O. (2020). *History of sociology in Ukraine: educational and methodical complex for students majoring in 054 Sociology*. [In Ukrainian]. Retrieved from: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/nmk_moroz.pdf [=Мороз 2020]

Maikova, E.Yu., Blokhina, M.V., Grigoriev, L.G. (2009). Problems of Active Learning of Sociology. [In Russian]. *Sotsiologicheskie issledovania*, 10, 120–123. [=Майкова 2009]

Malikova, N.R. (2002). About some innovative methods of teaching sociology. [In Russian]. *Sociological Studies*, 2, 136-143. [=Маликова 2002]

Network Man and «closed» future: sociologists about the world after the pandemic (2020)/ [In Ukrainian]. Retrieved from: <http://surl.li/mhct> [=Людина мережева 2020]

Sense perspectives of teaching/studying sociology: student-centered education (2014). [In Ukrainian]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 3, 185-203. [=Смислові перспективи 2014]

Sharonova, S.A. (2003). Game situations in teaching sociology. [In Russian]. *Sociological Studies*, 2, 130-135. [=Шаронова 2003]

Sociology in the classroom: the art of teaching (2003). [In Russian]. Kharkiv: V.N. Karazin National University of Kharkiv. [=Социология 2003]

Sociology in the classroom: the art of communication (2004). [In Russian]. Kharkov: V.N. Karazin National University of Kharkiv. [=Социология 2004]

Soroka, Y. (2014). Practicing student-centered education: diagnostic aspects of student expectations. [In Ukrainian]. *Bulletin of the V.N. Karazin National University of Kharkiv/ Series «Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods»*, 32 (1101), 190-194. [=Сорока 2014]

Sorokina, N. (2005). About innovative methods in teaching sociological courses. [In Russian]. *Sociological Studies*, 8, 120-123. [=Сорокина 2005]

Public Funding Observatory 2020/2021 Part 1: Financial and economic impact of the Covid-19 crisis on universities in Europe (2020). Отримано з: <https://eua.eu/resources/publications/944:public-funding-observatory-2020-2021.html>

Richard, M. (1988). Felder learning and teaching styles in engineering education. *Engineering Education*, 78 (7), 674–681.

Rumbley, L. *Coping with COVID-19: International higher education in Europe* (2020). Отримано з: <https://www.eaie.org/our-resources/library/publication/Research-and-trends/Coping-with-COVID-19-International-higher-education-in-Europe.html#>

Ukrainian Media Literacy Index (2021). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/186435/UA_REPORT_MEDIALITERA%D0%A1Y_INDEX-DM.pdf [=Індекс медіаграмотності 2021]

Received 05.07.2021

ЄВГЕНІЯ МОРОЗ, МАРИНА СОБОЛЕВСЬКА, ТЕТЯНА ЧЕРВІНСЬКА

Використання активних методів викладання соціологічних дисциплін в умовах дистанційного навчання

У статті розглядаються проблеми організації викладання та застосування методик активізації навчальної аудиторії за умов глобальної пандемії COVID-19 та переходу у формат дистанційного та змішаного навчання. На прикладах із досвіду викладання обов'язкових дисциплін для підготовки фахівців із соціології на факультеті соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка розглянуті можливості застосування ігрових та проєктивних методик, рольових дискусій, ілюстрації та візуалізації відповідей і пояснень студентів у ситуації дистанційного навчання та технічно опосередкованої комунікації зі студентами. Продемонстровано можливості застосування різноманітних онлайн-платформ та сервісів (KNU Education Online, Google Meet, Google Classroom, Zoom, kahoot.it, triventy.com,

quizizz.com, jeopardy.com, baamboozle.com, mentimeter.com, ArcGIS Online, Google Maps, Bing Maps) для активізації роботи студентства та формування зворотного зв'язку з аудиторією.

Використання дистанційних методів навчання дає змогу переосмислити традиційні проблеми викладання у вищій школі та запропонувати нові шляхи їх розв'язання; це, зокрема, зв'язок теорії та практики, наочність та візуалізація методичного матеріалу, активізація аудиторії під час навчальних занять. Залучення ігрових методик допомагає частково подолати труднощі дистанційного викладання та спілкування зі студентами, що є об'єктивним наслідком унеможливлення ведення діалогу у звичному форматі віч-на-віч. Разом із цим постають інші важливі проблеми та питання організації навчального процесу, що передбачає не тільки наявність необхідного матеріально-технічного забезпечення, а й готовність та вміння безпосередніх учасників освітньої системи працювати з необхідним програмним забезпеченням — цифровою грамотністю освітян. Усе це створює нові виклики для роботи викладачів і вимагає пошуку альтернативних варіантів запровадження новітніх або оновлених методик і спонукає до постійної рефлексії щодо переваг та недоліків їх застосування.

Ключові слова: активні методи навчання, викладання соціології, дистанційне навчання, онлайн освіта

ЕВГЕНИЯ МОРОЗ, МАРИНА СОБОЛЕВСКАЯ, ТАТЬЯНА ЧЕРВИНСКАЯ

Использование активных методов преподавания социологических дисциплин в условиях дистанционного обучения

В статье рассматриваются проблемы организации преподавания и использования методик активизации учебной аудитории в условиях глобальной пандемии COVID-19, сопровождающейся переходом в формат дистанционного и смешанного обучения. На примерах из опыта преподавания обязательных дисциплин для подготовки специалистов по специальности социология на факультете социологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко рассматриваются возможности использования игровых и проективных методик, ролевых дискуссий, визуализации ответов и объяснений студентов в условиях дистанционного обучения и технически опосредованной коммуникации со студентами. Продемонстрированы возможности использования различных онлайн платформ и сервисов (KNU Education Online, Google Meet, Google Classroom, Zoom, kahoot.it, triventy.com, quizizz.com, jeopardy.com, baamboozle.com, mentimeter.com, ArcGIS Online, Google Maps, Bing Maps) для активизации работы студенчества и формирования обратной связи с аудиторией.

Использование дистанционных методов обучения позволяет переосмыслить и предложить новые пути решения традиционных проблем преподавания в высшей школе, таких как: связь теории и практики, наглядность и визуализация методического материала, активизация аудитории во время учебных занятий. применение игровых методик позволяет частично преодолеть трудности дистанционного преподавания и общения со студентами, что является объективным следствием невозможности ведения диалога в привычном формате лицом-к-лицу. Вместе с этим возникают другие важные проблемы и вопросы организации учебного процесса, связанные не только с наличием необходимого материально-технического обеспечения, но и с готовностью и умением непосредственных участников образовательной системы работать с необходимым программным обеспечением — цифровой грамотностью педагогов. Все это создает новые вызовы для работы преподавателей, стимулирует поиск альтернативных вариантов внедрения новейших или обновленных методик и постоянную рефлексию преимуществ и недостатков их использования.

Ключевые слова: активные методы обучения, преподавание социологии, дистанционное обучение, онлайн образование

YEVHENIIA MOROZ, MARYNA SOBOLEVSKA, TETIANA CHERVINSKA

The use of active methods of teaching sociological disciplines in distance learning

The article considers the problems of teaching and application of methods of activating the educational audience in the global pandemic COVID-19 and the transition to the format of distance and blended learning. Using examples from the experience of teaching compulsory disciplines for training specialists in sociology at the Faculty of Sociology at the Taras Shevchenko National University of Kiev, the authors considered the possibilities of using game and projective techniques, role-based discussions, visualizing students' answers and explanations in the context of distance learning and technically mediated communication with students. The possibilities of using various online platforms and services (KNU Education Online, Google Meet, Google Classroom, Zoom, kahoot.it, triventy.com, quizizz.com, jeopardy.com, baamboozle.com, mentimeter.com, ArcGIS Online, Google Maps, Bing Maps) to energize student work and generate feedback from the audience.

The use of distance learning methods allows us to rethink and suggest new ways to solve traditional problems of teaching in higher education, such as: the connection of theory and practice, visualization of theoretical material, activating the audience during classes. Involvement of game techniques partially overcomes the difficulties of distance learning and communication with students, which is an objective consequence of the impossibility of dialogue in the usual face-to-face format. At the same time, there are other important problems and issues of organizing the educational process, associated not only with the availability of the necessary material and technical support, but also with the willingness and ability of direct participants in the educational system to work with the necessary software — digital literacy of teachers. All this creates new challenges for the teachers, the search for alternative options for introducing the latest or updated techniques and constant reflection on the advantages and disadvantages of their use.

Key words: active methods of learning, teaching sociology, distance learning, online education